تەکنیک لە ڕۆمانی دوانامەی دێوەرەیەک

عەبدوڵلا ڕەحمان

(٢ - ٢)

شێوازی زمان

شێوازی داڕشتنی زمان یەکێکە لە بنەماکانی ڕۆمانی سەرکەوتوو، چونکە (ئەو خوێنەرەی ڕۆمانێک دەخوێنێتەوە بێ گومان کاتێکی زۆری دەوێ بۆ خوێندنەوەی، جا ئەگەر ئەو نووسەرە زمانەکەی پاراو و بێ گرێ و سادەو چڕ بێ، ئەوە زیاتر وا لەخوێنەر دەکات خولیای خوێندنەوەی کارەکە بێ). (١٧)

زمان لە ڕۆماندا، زمانێکی پڕ لە هێما و مەبەست و ئامانجە و زمانێکی تژییە لە خەیاڵ و فەنتازیا و ئەفسانە، ئەو زمانەی لەو ڕۆمانەدا بەکارهاتووە زیاتر زمانێکی زانیاری و وەسفە، لێ لە بەرگێکی سیحری وادا داپۆشراوە کە وەک موگناتیسێک خوێنەر بۆ کەشوهەوای نێو دەقەکە کێش دەکات و پەیوەستی ڕووداوەکانی دەکات.

مۆسیقا و هارمۆنیەتی وشە و ڕستەکانی نێو ڕۆمانەکە بایەخێکی زۆری پێ دراوە و هەوڵ دراوە چەشنەیەکی مۆسیقایی بەبەر ڕۆنانی ڕستەکان و وشەکاندا بکرێت، بەشێوەیەک کە هەر وشەو ڕستەیەک ڕیتمێکی مۆسیقی لەناخی خۆیدا حەشار داوە، کردەی مۆسیقی لە چیرۆکەکەدا زیاتر خۆی لە بەرزونزمی دەنگ دەبینێتەوە، بەتایبەتیش لەو کاتانەی کە زیاتر گێڕەرەوە (پاڵەوان) خۆی قسە دەکات، واتە لەنێو دیالۆگدا دەنگی مۆسیقا زیاتر مات و کپە، ئەو یەکە زیاتر بۆ بەخشینی زانیارییەکانە، بەڵام یەکەی گێڕەرەوە و مەنەلۆگ کە زیاتر ناخی شڵەژاوی پاڵەوان دەردەخات کردەی مۆسیقا دەنگێکی بەرزی وەرگرتووە، بەتایبەتیش لە دووبارەکردنەوەی چەند وشەو ڕستەیەک کە هارمۆنییەتێکی جوانی لەنێو دەقەکەدا دروستکردووە.

مۆسیقای نێو دەقەکە زیاتر خۆی لە سەروادا دەبینێتەوە کە هەم بۆ پێدانی کەشێکی شیعرییە و هەمیش بۆ ڕیتم و هارمۆنییەتی دەقەکە نووسەر بەکاری هێناوە، وەک:

"مێشکمان، دڵ و دەروونمان دەحەسایەوە، پەنجەو قاچەکانمان گوڕو تینی پێ دەگەیشت و جەستەمان دەبووژایەوە..." ل١٩

لێرەدا سەروایەکە لەنێوان هەردوو وشەی (دەحەسایەوە، دەبووژایەوە)دایە کە بریتییە لە سەروای(یەوە)و مۆسیقایەکی خرۆشێنەری بەو ڕستەیە بەخشیوە.

لەنموونەیەکی دیکەدا:

"شتێکی دیکە نییە بەسەر سەرمانەوە، بەتەنیشتمانەوە، بخولێنەوە، دەورمان بدات، لوولمان بدات، بمان ترسێنێت، بمان بەزێنێت.." ل٤٣

ئەو سەروایانەی لێرەدا بەکارهاتوون بریتییە لە (انەوە) لە هەردوو وشەی (سەرمانەوە، بەتەنیشتمانەوە)،

سلاح عومەر

هەروەها سەرواى (ێنێت) لەهەردوو وشەى (بمان ترسێنێت، بمان بەزێنێت).

ڕۆماننووس زمانێكى بێ گرێ و گۆڵ و سادەو چڕى بەكارهێناوە، بۆ ئەمەش پەناى بردۆتە بەر بەكارهێنانى ڕستەى كورت و چڕ كراوە و هەوڵى داوە بەكەمترین وشە، زۆرترین مانا و دەلالەت و ئاماژە بەخوێنەر بگەیەنێت، وەك:

"هەتاو هەڵنایەت، تاریكیى چاوەكانمان، بەرپێمان، بەفرى دەوروبەرمان بتوێنێتەوە، تەنیایى خەریكە دەمانكوژێت، دەمانبڕێت.."ل٥٧

"وەرە پێش، كوا مەچەكت، دەستت بێنە، نا بڕۆ دواوە.. بڕۆ وازم لێ بهێنە و لێم دوور كەوە..." ل٧٥

هەروەها ڕۆماننووس زمانى داڕشتنى پەخشانى لەگەڵ زمانى شیعریدا ئاوێتەو تێكەڵ كردووە و سنوورەكانى نێوانیانى كاڵ كردۆتەوەو لەگەڵێك شوێنى نێو دەقەكەدا گێڕانەوەى بەشیعر سپاردووە. وەكو لە چاپتەرەكانى (٤،٧،٩،١٠،١١)دا شیعر ڕووداوەكان و وەسفەكانى نێو گێڕانەوەى لە ئەستۆ گرتووە.

لەزمانى ڕۆمانەكەدا ڕۆماننووس كەمتر پەناى بۆ بەكارهێنانى وشەى بێگانە بردووە، مەگەر چەند وشەیەكى كەم نەبێت كە ئەویش زیاتر بە فۆنەتیكى كوردى نووسراونەتەوە، وەكو (سكوت، سوكنایى،حوزوور، ئامان، غەیب، خەیار، حیرس، فەرەحنایى، حەرف.. تاد). هەروەها چەند هەڵەیەكى زمانەوانى تێدا بەرچاو دەكەوێت كە ڕەنگە زیاتر ئەمانە هەڵەى چاپ بن، هەر چەندیش ئەم هەڵانە یەكجار كەمن و كاریگەرییان لەسەر ڕۆنانى دەقەكەدا نییە، وەكو:

"ڕەنگە ئەگەر لە بارودۆخێكى دییكە بووایە، یان كاتێكى دییكە و شوێنێكى دییكە..." ل١٧

لێرەدا (دییكە) بەم شێوەیە هەڵەیەو ڕاستییەكەى (دیكە) یە، واتە بەیەك (ى) دەنووسرێتەوە، لەتەواوى ڕۆمانەكەدا دیكە بە دوو (ى) نووسراوەتەوە كە هەڵەیە.

"یان بتوانم چییتر هنگاو بنێم.." ل٨٦

(چییتر) بە دوو(ى) هەڵەیەو ڕاستییەكەى (چیتر) ە بەیەك (ى) و (هنگاو)یش هەڵەیە و ڕاستییەكەى (هەنگاو)ە.

"بەیانى زوو ڕۆژى دوات لەماوەیەكى كەمدا.." ل٩٦

(ڕۆژى دوات) هەڵەیە و ڕاستییەكەى (ڕۆژى دواتر)ە،

"پیت و دێڕ و وشە لێك دابڕێن و هێزى نەبێت بیانگەیەنێتەوە یەك..."ل٥

(هێزى) هەڵەیە و ڕاستییەكەى (هێزێ)یە.

كات

كاتى دیاریكراوى ڕۆمانەكە لەو شەوەوە دەستپێدەكات كە نەوزاد بڕیارى كۆچكردن دەدات و تا ئەو كاتەى لەنێو بەفردا دەمرێت دەخایەنێت كە حەوت ڕۆژ و حەوت شەوى پێدەچێت:

" حەوت شەو و حەوت ڕۆژە لەهەولى خۆڕزگار كردنین..." ل٤٧

"ئەمڕۆ بوو بە حەوت شەو وحەوت ڕۆژ بەڕێوەین و دەڕۆین..." ل٦٥

ئەو كاتە، كاتى ڕووداوى چیرۆكەكەیە و دواتریش بارودۆخى چەند مانگێك دواى ئەو كۆچكردنە دیارى دەكات:

"چەند مانگێك بەر لە ئەمڕۆ نەوزادى برام بەهەمان شێوە ماڵ و خانووى خۆى فرۆشت و..." ل٤٤

واتە كاتى ڕۆمانەكە دیاریكراوە، وەلێ لەنێو ئەو كاتە دیاریكراوەشدا چەندین كاتى دیكە دەستنیشان دەكرێن و سنوورى كاتەكە فراوانتر و مەودا درێژ دەكەن، ئەو كاتە دیاریكراوەى نێو ڕۆمانەكە بەكاتى ناوەوەى ڕۆمان ناسراوە و كاتە زیادەكەش بە كاتى دەرەوەى ڕۆمان ناونراوە (١٨). ئەو كاتانەى كە ڕۆماننووس بەهۆى

زیادکـردن و باسکردن لێـیـانەوە مـەودایەکی فـراوانی بە کـاتی دیاریکراوەکـە بەخـشـیـوە. بەهۆی باسکردنی چیـرۆکـەکـانی خـاڵی و باپیـرەی و داپیـرەی و هەروەها گەڕانەوە بۆ یادەوەرییەکـانی منداڵی و باسکردنی ژیانی مـرۆڤی سەردەمـانی کۆن و ژیانی هاوڕێیـەکـانی، بەهۆی بەکـارهێنانی تەکنیکەکـانی فـلاش باگ و مـەنەلۆگ و هونەرەکانی شەپۆلی هۆشەوە.

کات لەم ڕۆمانەدا پارچە پارچەکراوە، واتە کـاتەکە لە ئێستادا ئاراستەی بەرەو ڕابردوو و داهاتوو لەجووڵاندایە و چەسپاو و سەقامگیر نییە و (بەتێکەڵ بوونی لەگەڵ ئەفسانەو خەون و خـەیاڵ لە ڕێڕەوە باوەکـەی (ڕابردوو- ئێـــســـــتـــــا - داهاتوو) لادەدات و پێش و پاش یان پێچەوانەی تێدەکەوێ)(١٩)، واتە کاتەکە لە ئێستادایە و بەهۆی گەڕانەوە بۆ ڕابردوو و پێشخستنی بۆ داهاتوو چەسـپـاوی تێـدا دیارناکـەوێت، بۆ نموونە لەسـەرەتای ڕۆمانەکەدا هاتووە:

"شەوێکی دەرنگ و بەفراوی سارد بەرێ کەوتم""یەکەم جار چوومە ماڵی ئازادی کوڕی پوورم.." ل٣

واتە کـاتی گـێـڕانەوەکـە شـەوە، بەڵام دواتر بەهۆی تەکنیکی گـەڕانەوەیان دواخـرا، کـاتی هاتنی بۆ مـاڵی ئازادی کوڕی پووری دیاری دەکات:

"کــاتێـک مــاڵی خــۆمــانم بەجێ هێــشت بەیانی بوو..."،"لەماڵی ئازاد تا ئێوارە خۆم بە هەندێک شتەوە خەریک کرد.." ل٤ واتە نەوزاد لە بەیانییەوە چۆتە ماڵی ئازادی کـوڕی پووری و شـەو کـە ئەو کـاتە دەست بە گێڕانەوەی چیرۆکەکە دەکات هاتۆتە دەرەوە و دەستی بە کۆچەکەی کردووە.

لە چاپتـەری (٥) دا چیرۆکـبێـژ لەگـێـڕانەوەی ڕەوتی سەفەرکردنەکەیدایە و دەڵێت:

"ئەمە چەند شەو و ڕۆژێکە بەڕێوەین..." ل٤٠

دواتر لە سـەرەتای چاپتـەری (٦)دا بە بەکـارهێنانی تەکنیکی پێـشـخـراوی کـات، کـاتەکـە بەرەوە داهاتوو پێــشــدەخـرێت و باس لە چەند مــانگێک دوای ئەو کۆچکردنەی نەوزاد دەکرێت:

"چەند مـانگێک بەر لە ئەمڕۆ نەوزادی برام بەهەمـان شێوە ماڵ و خانووی خۆی فرۆشت و..." ل٤٤

هەروەها بەهۆی بەکـارهێنانی مـۆنتـاژی کـاتەوە لەسـەر مەنەلۆگ، گێڕەرەوە ئاراستەی کاتەکانی ئاوێتەی یەکتر کردووە و لەئێستاوە بەرەو ڕابردووی بردووە:

"جـاران ئەو کـاتەی هێـشـتـا ئەو نەخـۆشـیـیـە درمـە نەهاتبووە وێزەمان.." ل١٢

لێـرەدا نەوزاد بەهۆی مـەنەلۆگـەوە کـاتەکـەی دەباتەوە ڕابردوو و بـاس لە پێش هـاتنی دیاردەی کــــۆچکردن دەکات، لەکاتێکدا کە خۆی لە کۆچکردندایە.

بێ گومان ئەو وەرزەی کە نەوزاد کۆچەکەی تێدا ئەنجام داوە زستان بووە، وەلێ لەنێو ڕۆمانەکەدا ڕاستەوخۆ ناوی زستان نەهاتووە، بەڵکو بەهۆی سەرما و ڕەشەبا و بەفر و زریان و بارانەوە ئاماژەی بۆ کراوە.

بەگـشـتـی لە ڕۆمـانەکـەدا ئەو کـاتانە دەسـتـنیـشـان کـراون(شـەو، بیـست و چوار سـەعـات، بەیانی، دوو ڕۆژ پاشتر، تا ئێوارە، (١) ی دوای نیوەشەو، دووساڵ پترە، ڕۆژ تا ئێـوارە، وەخـتی خـۆی، لەئێـوارە تا بەرەبەیانی دووەم ڕۆژ، شـەوی یەکـەم، سێ مـانگ، پێنج شـەممە، هەینی، دەقیقە و سەعات، ساڵی ١٩٦٣، جاران، پاش چەند ساڵێک... تاد).

شوێن

شوێن لەم ڕۆمانەدا بایەخێکی یەکجار گەورەی هەیە و خـاوەن دەسـەڵاتێکی فـراوانە لە چینینی ڕووداوەکـاندا، چونکە کرۆکی چیرۆکە کە گواستنەوەی شوێنە ،بێزاربوونە لە شـوێنێک لەبەر هەر هۆیەک بێت و سـەفـەرکـردنە بۆ شـوێنێکی دیکە، واتە شـوێن کـاریگـەرییـەکی هزری و ماددی بەسەر کەسایەتییەکانەوە هەیەو پانتایی و شانۆی سەرەکی ڕووداوەکان پێکدەهێنێت. لەم ڕۆمانەدا چەندین شوێن بەدی دەکەین:

١- شـوێنێکی واقـیـعی: ئەو شـوێنەیە کە پاڵەوان لێی بێـزارە و چەندین جـار هەوڵی داوە لێی دەرباز بێت کـە ئەویش شارو وڵاتەکەی خۆیەتی، واتە شوێنەکە ناهۆگرە و نەویستراوە.

٢- شوێنێکی خەیاڵی: ئەو شوێنەش دەرەوە(خـاریجە)، هەرچەندە ئەو دەرەوەیە شوێنێکی واقیـعیـیـە و بوونێکی فـــیــــزیکی هەیە، بەڵام لەبەر ئەوەی گــەیشتن پێی سەرکێشییەکە بە ڕوح، هەروەها پاڵەوانیش لەم ڕۆمانەدا نایگاتێ و لەدواجـاردا تەنیـا بەخـەون وەک دێوەرەیەک پێی دەگات، واتە ئەو شوێنە هۆگرەو ویستراوە.

٣- شـــوێنێکی بزر و نادیار: ئەو شـوێنەیە کـە ناو

بەرزایی و چیاکانەوەیە و هەر چەندە بەشێوەیەکی گشتی دیارە کە ناوچەکانی سەر سنوورە، بەڵام ناوچەکانی سەر سنوور زۆرن، بۆیە دیاری نەکردنی بەمانای بزر و نادیار دێت، سەرەڕای ئەوەش ڕووداوی بەمەرگبوونیان لەوێ دەبێت، بۆیە ڕۆماننووسیش هەوڵی داوە ئەو شوێنە بەنادیاری بهێڵێتەوە:

"کێ دەزانێت ئێرە کوێیە؟ یان کەوتۆتە کوێ؟ ئێرە لەسەر نەخشەی بووندا بوونی نییە، کەس نازانێت چەند لەشارو ئاوەدانی دوورە؟ ناوی چییە...." ل٤١. ئەو شوێنە، شوێنێکی ناهۆگرە و نەویستراوە.

لەناوەڕاستی ڕووداوەکاندا، کاتێک نەوزاد و هاوڕێکانی لەنێو چیاکاندا ڕووبەڕووی مەرگ دەبنەوە، ئەوکات پەشیمان دەبنەوە، بەمەش شوێنیش لەرووی دەروونییەوە گۆڕانی بەسەردا دێت و ئەو شوێنەی کە شارو وڵاتەکەیانە، بە ئاواتەبوون لێی دەرباز بن و لەلایان ناهۆگرو نەویسترابوو، بارەکە بەهۆی کاریگەری ڕووداوەکانەوە لەلایان پێچەوانە دەبێتەوە و دەبێتە هۆگر و ویستراو، لەگەڵ ئەوەشدا هەر هەندەران بە لەباری و هۆگری و ویستراوی دەمێنێتەوە، وەلێ نە بە هەندەران دەگەن و نەدەشتوانن بگەڕێنەوە شار و وڵاتەکەی خۆیان.

لەبەر ئەوەی شوێن کاریگەرییەکی مەزنی لەسەر دەروونی کۆچکەرەکان هەیە، هەروەها قورساییەکی تەواویشی لەسەر ڕووداو هەیە، بۆیە دەبینین ڕۆماننووس مۆنتاژی شوێن دەکات و شوێنەکان لەناو یەکدا دەهێنێت و لەدیمەنێکەوە بۆ دیمەنێکی دیکەی شوێن، گۆڕانکاری دەکات، هەر بۆ نموونە کاتێک نەوزاد ئەو شەوە ماڵی ئازادی کوڕی پووری جێ دەهێڵێت و کووچە و کۆڵانەکانی شارەکەی تەی دەکات بۆ ئەوەی بگاتە ماڵی قاچاغچییەکە، بەهۆی بەکارهێنانی تەکنیکی فلاش باگەوە، شوێنەکە دەگوازرێتەوە:

"کە منداڵبووم بەدەیان جار دایکم دەیبردمە سەر گۆڕی خاڵۆی جوانەمەرگم، ئەو خاڵۆیەی بە نامورادی لە ڕووداوێکی دڵتەزێندا بەناحەق دوور لە زێدی باب و باپیرانی ساڵی ١٩٦٣ لە قوتابخانەی کشتوکاڵی بەکرەجۆ کوژرا.." ل٨

شوێن لێرە لەناو کووچە و کۆڵانەکانی شارەوە گواستراوەتەوە بۆ گۆڕستان و دواتر بۆ ناوچەی بەکرەجۆ و لەوێش بۆ قوتابخانەی کشتوکاڵی بەکرەجۆ.

یان بەهۆی بەکارهێنانی مۆنتاژی شوێن لەسەر مەنەلۆگ، شوێنەکان دەگوێزرێنەوە، بۆ نموونە کاتێک نەوزاد لە ڕێگا و لەناو بەفردایە لەمەنەلۆگێکدا هاتووە:

"لەوێ لە هیچمان کەم نەبوو، خاوەن پیشە و موڵک و ماڵ بووین، خانوو وحەوشەو باخچەمان هەبوو..." ل٢١

لێرەدا شوێن لەنێو چیاکانەوە گواستراوەتەوە بۆ شارو خانوو و حەوشەو باخچەکەیانەوە.

بە گشتی لە ڕۆمانەکەدا شوێنگەلێکی زۆر دیاری کراون، وەک: (شار، ماڵی ئازادی کوڕی پووری، ماڵی خۆیان، خاریج، باخچەی ماڵەوەیان، ژووری نازەنین، کۆڵان و شەقامەکانی شار و گەڕەکەکەیان، ماڵی قاچاغچییەکە، باخچەی گشتی، گۆڕستان و نەخۆشخانە و هۆڵ....... تاد).

ئەفسانە و فۆلکلۆر

مەزراندنی بابەتەکانی ئەفسانە و پەندو بابەتە فولکلۆرییەکانی دیکە لە بۆتەی دەقی ڕۆماندا، ڕۆڵێکی گرنگ لە دەوڵەمەندکردنی ئەدەبی نەتەوایەتیدا دەگێڕێت، بەکارهێنانی ئەفسانە وەکو هێمایەک و وێنەو ڕەمزێک کە تێکەڵ بە بنیادی دەقەکە کرابێت، بە یەکێک لە ڕەگەزە سەرەکییەکانی ڕۆمانی نوێ دادەنرێت، چونکە ئەفسانە (شوێنێکە ململانێیە دەروونییەکانی تێدا ڕوودەدەن)(٢٠)، ئەمەش زیاتر ڕۆماننووس دەستکراوە دەکات لە دەربڕینی ناخی کەسایەتییەکانی، لەم ڕۆمانەدا ئاماژە بە چەند ئەفسانەیەک، یان هێمای ئەفسانەیەک دراوە، وەک:

"دەبوو بە ماری حەوت سەر و چەقۆ و خەنجەر...." ل١٧

ئاماژەدان بە ماری حەوت سەر،کە لە زۆرێک لە ئەفسانەکاندا مار وەکو هێمایەک بەکارهاتووە و ئامادەیی هەیە.

"سەردەم سەردەمی پەیدابوونی خدری زیندە و سیمرخ و بەرانی سپی نییە.." ل٦٧

ئاماژەدان بە ئەفسانەکانی (خدری زیندە) و (سیمرخ) و (بەرانی سپی) و جەختکردنەوە لەسەر ئەوەی کە ئیتر زەمانی ئەمانە بۆ ئەنجامدانی کار و کردەوەی باش بەسەرچووە و نایەتەوە.

"ئێمەش ئەحمەد نین حەوت ساڵ بەدوای دێوی ڕەشدا

بچینە چیای قاف و ئینجا بەسەلامەتی بگەڕێینەوە..) ل ٦٧

ئاماژەدان بە ئەفسانەی ئەحمەدی شێخ و دێوی ڕەش و ئاماژەدان بە توانای لەبن نەهاتووی ئەحمەددەوە.

داستان و حیکایەتە فۆلکلۆرییەکانی کوردیش بەهەمان شێوە وەکو هێمایەک لەنێو ڕۆمانەکەدا ئاماژەی بۆ کراوە، وەک:

"سیامەند، سیامەندی چاوگەش

سیامەند، سیامەندی بەژن زراف.." ل٨٣

باسکردنی داستانی خەجێ و سیامەند، هەروەها هاوارکردنێکە بۆ سیامەند تا لەو نەهامەتییەی سەفەرەکە ڕزگاریان بکات.

هەروەها بەکارهێنانی ڕاستەوخۆی لاوک و حەیران، وەک:

"دەلۆی لۆ... دەلۆی لۆ

لە چیای سیپانێ

لەبنی پێمەوە تا تەوقی سەرم بەفرەو بەفرە و بەفر..." ل٨٤

"دەلۆی لۆ.... دەلۆی لۆ

لە خۆم غەریب و بێ کەسا...." ل٨٧

تێکەڵکردنی دابونەریتی میللی و کۆن و ئاوێتەکردنی لەنێو دەقەکەدا، وەکو زیارەتکردنی گۆڕستان لە هەموو ڕۆژانی پێنج شەممەو ئاماژەدان بەو چیرۆکە ئەفسانەییەی کە گوایە مردووەکان لەو ڕۆژەدا زیندوو دەبنەوە و چاوەڕوانی کەسوکارەیان دەکەن:

"بەمەزەندی خۆی مردوو لە ڕۆژی دیاریکراودا زیندوو دەبێتەوە و بەیانی زوو خۆی بۆ دیداری چاوەڕوانکراو ئامادە دەکات." ل ٨

هەروەها بەکارهێنانی ژمارە (٧) کە لە ئەفسانە و حیکایەت و دابونەریتی میللەتاندا خاوەن چەندین هێما و ڕەمزی جۆراجۆرە ژمارە(٧) تەنیا ژمارەیەکی ماتماتیک و ژمێریاری نییە، بەڵکو لە بیروباوەری میللەتاندا بەدرێژایی مێژوو بارێکی وەرگرتووە لە چوارچێوەی بەکارهێنانە باوەکانیدا، بەتایبەتیش لە هەردوو بواری ماتماتیک و ژمێریاریدا چۆتە دەرەوە)(٢١). وەک :

"ئەمرۆ بوو بە حەوت شەو و حەوت ڕۆژ بەڕێوەین و دەڕۆین..." ل٦٥

نەوزاد لە کۆچکردنەکەیدا حەوت شەو وحەوت ڕۆژی پێچووە و تا لە دواییدا کۆچی دوایی کردووە.

بەکارهێنانی پەندی پێشینان بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ، وەک:

"ئاو لە چۆڵەوانی ئاوەدانییە، ئەی نەیانگوتووە ئاو و ئاوەدانی.." ل٤٠

ئەو پەندە (ئاو و ئاوەدانی) ڕۆمانووس بەبێ زیادە خستنە سەرێک، یان دەستکاری کردنێک و کەم کردنەوەیەک وەکو خۆی بەکاری هێناوە.

وەرگرتنی بەشێک لەپەندو تێکهەڵکێش کردنی لەگەڵ ئەو مەبەستەی کە ڕۆمانووس دەیەوێت دەری ببڕێت، وەک:

"دنیا ڕۆژێک و دوو ڕۆژ نییە، ئەمە دنیایە و چاو بە چاو دەکەوێتەوە.." ل ٤٠

ئەمەش ئەو پەندەیە کەدەڵێت(چاو بەچاو دەکەوێت، بەڵام چیا بە چیا ناکەوێت)، لێرەدا ڕۆمانووس ئاماژەی بە ڕاکردنی قاچاغچییەکە داوە کە ئەوانی بەجێ هێشتووە و سوونەتی ژیانیش وایە کە ڕۆژێک هەر دێت باجی ئەو زوڵمە بدات و ئەگەر کۆچکەرەکانیش نەبن، ئەوە کەسوکارەکانیان چاویان پێی بکەوێتەوە و تۆڵەیان بۆ بکەنەوە. واتە ڕۆمانووس تەنیا بەشی یەکەمی ئەو پەندەی بەکارهێناوە، بەڵام بەدووبارکردنەوەی هەمان مەبەستی پەندەکەوە.

سروشت و وەسفکردنی سروشت

سروشت هەموو ئەو دەوروبەر و ژینگەیەمان دەگرێتەوە کە تێیدا دەژین و دەکەونە بەر هەستەکانمان و کاریگەری لەسەر ناخ و دەروونمان جێ دەهێڵن. لەسەرەتای بوونەوە سروشت و مرۆڤ هاوکێشەی یەکتر بوونە و سروشت وەکو شانۆیەک وابووە بۆ مرۆڤ کە هەوڵی داوە ئاوات و ئامانجەکانی خۆی تێدا جێبەجێ بکات، بۆیە نووسەران لەنێو بەرهەمەکانیاندا بایەخێکی تەواویان بە سروشت داوە، ئەمەش زیاتر وەکو چوارچێوەیەک بووە بۆ باسکردنی ڕووداوی چیرۆک و کەسایەتییەکانیان، بۆیە (لە زۆر حاڵەتدا دەبینین نووسەر وەسفکردنی سروشتی وەک هۆکارێک بۆ گوزارشت کردنی لە حاڵەتی مرۆڤ بەکارهێناوە)(٢٢).

سروشت بەگشتی لە دوو بەشی سەرەکی پێکدێت: (١) سروشتی بێ گیان. (٢) سروشتی زیندوو(٢٣).

سروشت لەم ڕۆمانەدا پێگەیەکی بەهێزی هەیە و وەسفکردنی سروشت بەهەردوو جۆرەکەیەوە تێکەڵ بەخەیاڵ و فەنتازیا کراوە، چەندین دیمەنی جوان تژی لە ئیستێتیکای لێ دروستکراوە و لەو ڕێگایەوە ناخی کەسایەتییەکان تێکەڵ بە دەریا و بەفر و باڵندەو سیمرخ بووە و هەست و سوزی ئەوانی بۆ دیارخستووین، چونکە وەسفکردنی سروشت(ڕاڤەکردنی هەستە مرۆڤایەتییەکانە، ڕاڤەکردنێک دەگاتە قووڵایی دەروونەوە) (٢٤) و ئەو وەسفکردنە لە ڕۆمانی نوێدا (لەناخی کەسیەتییەکانەوە هەڵدەقووڵێ و گوزارشت لە شتەکانی دەرەوەی ئەوان دەکات، بە قەد ئەوەی کە ئەو شتانە کار دەکەنە سەر دەروونی ئەوان و کاردانەوەی تێدا دروست دەکەن) (٢٥). بۆ ئەم مەبەستەش ڕۆماننووس دیاردە و گیاندارێکی زۆری لەگەڵ کەسیەتییەکاندا ئاوێتە کردووە و سیماو خەسڵەتەکانی سروشتی بە ڕەنگە هەمەجۆرەکانەوە ڕەنگدانەوەیان لەسەر ناخی کەسایەتییەکاندا بەجێ هێشتووە، سەرەڕای ئەمەش لە کەرستەو ڕەنگ و دیاردەکانی سروشتەوە چەندین تابلۆ و بۆرترێتی جوانی لێ دروستکراوە و هەست دەکەی لەبەرانبەر تابلۆیەکانی نێو پێشانگایەکی سروشتیدایت.

"شەوێکی دەرنگ و بەفراوی سارد بەرێ کەوتم و پشتم لە هەموو شتێکی شارەکەم کرد..." ل ٣

ئەمە یەکەم دێری ڕۆمانەکەیە کە دیارە بە وشەی (شەو) دەست پێ دەکات کە ڕەگەزێکە لە سروشت. شەو سەرەتای کاروانی ڕۆیشتنی نەوزادە بەرەو هەندەران. هەڵبژاردنی شەو چەندین مانا و دەلالەت لەخۆ دەگرێت، شەو تاریکییە و تاریکیش جۆرە ترس و حاڵەتێکی پەشۆکاوی بەخۆوە گرتووە. شەو واتای تاریکی و دواکەوتن و ناخۆشی دەگەیەنێت، زەنگێکە بۆ بەدواداهاتنی کارەسات و وەیشوومەیەک. لە ڕووی دەروونیشەوە مرۆڤ هەست و سۆزی لەشەودا زۆر جیاوازترە وەک ئەوەی لە ڕۆژدا هەیەتی و بەسروشتی خۆی مرۆڤ لەشەودا زیاتر ڕۆدەچێتە ناخی خۆی و زیاتر گوێ بۆ هەست و نەستەکانی ناوەوەی خۆی شل دەکات و زیاتر بەرەو بیرکردنەوەی قووڵ دەچێت. ئەم خاڵە دەستی ڕۆماننووس زیاتر کراوە دەکات، بۆ ئەوەی بچێتە پەناگەو گۆشە دەروونییەکانی کەسایەتییەکانی، دیارە ئەو شەوەی نەوزاد بڕیاری کۆچکردنی داوە، شەوێکی ئاسایی نەبووە:

"شەوی ئاسایی شەوێکی تاریک و ڕەشە"، "بەڵام ئەو شەوەی بەڕێوەیە ڕەشەباو کارەسات بەدوای خۆیدا دەهێنێت" "شەوی سپی نیشانەی زۆرانبازی و لاوازبوون و ڕوح کێشانی بوونەوەری وەک ئێمەیە" ل ٢٠.

لەو شەوەدا کە نەوزاد و هاوڕێکانی وڵات جێ دەهێڵن سەرەڕای ئەوەی کشومات و چۆڵوهۆڵە، بەفر و باران و ڕەشەبایە، ئەو بەفرو ساردییە تا دوا ساتەکانی مەرگیان چ لە شار و چ لەنێو چیاکاندا بەردەوام دەبێت. ڕۆماننووس لە تەوزیفکردنی بەفرو باران و ئەو ساردییە بۆ نێو ڕۆمانەکەی زیاتر مەبەستی وێرانبوون و هەڵوەشاندنەوەی بەها کۆمەڵایەتییەکان و نائومێدی و تەنیایی و کەساسی ئەم وڵاتە دەگەیەنێت و هەر زوو بەهۆی ئەو ڕەشەبا و بەفرە کەسایەتییەکان دەخاتە نێو چاوەڕوانییەک بۆ هاتنی کارەسات و ناخۆشی. هەر چەندە بەفر و باران لەدێر زەمانەوە واتای خێر و خۆشی و بەپیتییان گەیاندووە، وەلێ ڕۆماننووس بەفر و باران وەکو ڕەمزێکی ستەم کردن و وێرانبوون و زۆرداری بەکارهێنراوەو خۆشی باس لەم بارە دەکات و دەڵێت:

"ئاو لە هەر کوێ هەبێت ئاوەدانی لەوێیە، بەفریش بەهەمان شێوە،بەڵام لێرە بەفر بۆ ئێمە بووەتە سەرچاوەی ترس و گومان و...." ل ٤٠.

"هەندێک جار سروشتیش دەبێتە دوژمنی مرۆڤ، بەفر و زریان و تاریکی، هەوراز و دڕندە و گورگ هەنگاو بەهەنگاو بەدوامانەوەن.." ل٧١

بێ گومان نووسەر ئازادە لەوەی چۆن ئەو ڕەگەزانەی سروشت بە چ مەبەست و مەغزایەک بەکار دەهێنێت، ئەمە لە ئەدەبی کوردیدا لەلایەن شاعیرانەوەش ئەم ڕەگەزانە بەپێی مەبەست و ئامانجی شاعیرەکان بەکارهاتووە، ئەوەتا گۆران بەهەمان شێوە بەفر و بە ستەمکار لەقەڵەم دەدات:

درەختی هەڵووژەی بەفر داپۆشیو
دارسێوی ڕازاوەی بەپۆپلانی زیو
هەڵاڵەی وەراندن تەوژمی باران
وەک بووکی ڕووت کراو کەوتووەتە گریان
هەتا: ئەمەیە دیمەنی وەشتی نیسان
پێشێلی ستەمە گشت شتێکی جوان (٢٦)

هەروەها هێمنی شاعیر بەهەمان شێوە ناڕەزایی و

نائومـێـدی خـۆی لەدەست وەرزی زسـتـان دەردەبڕی و دەڵێت:

ڕێبەندان! دیسان هاتیەوە سەرمان
ڕەقمان هەڵبێنێ دیسان لەسەرمان
بەسۆزی زریان پیاو دەکەی سڕ
بەکرێوە و باکوت ئاژەڵ دەکەی قڕ
ڕێوبان دەبەستی بەفر هەموو
لەبەر پەساران هەڵدەێنێ ڕنوو (٢٧)

لە سـروشـتی بێ گـیـاندا لەنێـو ڕۆمـانەکـەدا ئەمـانە بەکارهاتوون: (بەفر، ئاسمان، گەڵای هەڵوەریو، مانگ، ئەستێرە، چللورە، ڕەشەبا، فیکەفیکی با، هەور، لقی دار، کـالـپـتـۆز، هەنجـیـر، دار بەڕوو، مـازوو، دەریا، ئەشکەوت، تاڤگە، دۆڵ، چیـا، بەرد، گـەردەلوول، دەشـتـایی، کـانیـاو، ڕووبار، دارسـتـان، دار پرتەقـاڵ، دارچنار، شـووتی، خـەیار، گندۆرە، زەیتـوون، ترێ، ڕیحان، هەلالە، بەیبوون، پەڵکی پیاز، گەنم... تاد).

لەسـروشـتی گـیـانداریش ئەمـانە بەکـارهاتوون: (مێرووله، سەگ، پشیلە، ئاژەڵی کێوی،کرم، قالۆنچە، مێـشـوولە، مشک، مـار، باڵندە، مـاری حەوت سەر، گـورگ، مـاسی، چۆلەکە، داڵ، پەپوولە، ئێـسـتـر، گوێ درێژ، سیمرخ، مێش هەنگوین، مەڕ، مانگا، مریشک، ورچ، دووپشـک، قـوم قـومـۆک، جـۆبرکـە، کـۆتر، ولاغ، بزنەکێوی، ئاسک، سوێسکە، تیتروانک، ئەسپ، بلبل، پەرەسێلەکە.... تاد).

بەکارهێنانی ڕەنگ لەو ڕۆمانەدا هێماو دەلالەتی خۆی هەیە و ڕەنگ (بۆخـۆی زمـانێکی تایبـەتی خـۆی هەیە)(٢٨) و هەر ڕەنگێک دەلالەت لە شـتـێـک و ڕووداوێک دەکـات. بەکـارهێنان و وەسـفکردنی ئەو ڕەنگانە لەنێو پانتایی ڕۆمانەکەدا جیا لەوەی کاریکەری ناخی کەسایەتییەکان دیاری دەکات، لەهەمان کاتیشدا وەکـو ڕەگـەزێک بەشداری لە پێکهێنان و دروستکردنی وێنەکـان دەکـات و فـەزایەکی فـانتـازی و ڕەنگاوڕەنگ لەبەردەم خوێنەردا دروست دەکات.

ئەنجام

(١) ڕۆمـانەکە، تەوزیفکردنی کـارەساتە، کارەسـاتی کۆچکردن کە میللەتی کورد بەزۆرەملێ بێت،، یان بەهۆی پاڵەپەستۆ و هۆکارگەلێکەوە بە ناچاری وڵاتەکەی خۆی بەجێ هێشتبێت.

(٢) هەرچەندە کـرۆکی ڕووداوەکـە بریتـیـیـە لە کـۆچکردن، وەلێ چەمکی مـەرگ زۆر زاڵـترە لە چەمکی کۆچکردنەکە و هەر لەسەرەتاوە خوێنەر لەگەڵ کارەساتی مـەرگێکی چاوەڕوانکراودا ڕووبەڕوو دەکرێتـەوە، ئەگـەر دیقـەتیش لە ناوونیـشـانی ڕۆمـانەکـە بدەین دەبینین(دوانامە) کە ئاماژەیە بۆ مەرگ پێش(دێوەرە) کە ئاماژەیە بۆ کۆچکردن کەوتووە.

(٣) ڕەنگدانەوەی ڕیالیـزمی سـیـحـری و تەکنیکە نوێیـەکـانی ڕۆمـانی هاوچەرخ لە ڕۆمـانەکـەدا بەرچاو دەکـەون، هەر لە بەکـارهێنانی ئەفـسـانە و فـۆلکلۆر و پەندی پێـشـینان و زمـانێکی خـەیاڵی و فـەنتـازی و هێـمادار و ڕسـتـەی کورت و مـۆنتـاژی کـات و شـوێن و بەکارهێنانی تەکنیکی خەون و فلاش باگ و.... تاد.

(٤) شوێن لە ڕۆمانەکەدا پانتاییەکی فراوانی گرتووەو کـرۆکی ڕووداوەکـەیە و کـە بریتـیـیـە لە کـۆچکردن لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دیکە، بەمەش کاریگەری لەسەر هزر و بڕیار و ئامانجی کەسایەتییەکە هەبووە.

(٥) سروشت بەهەردوو جۆرەکانیـیـەوە گیاندار و بێ گـیـان و وەسـفکردنی بایەخـێکی تەواوی پێـدراوە و ڕۆمانەکە وەکو فەرهەنگێک دێتە بەرچاو کە ناوی دیاردە سروشتییەکانی تێدا تۆمار کرابێت.

(٦) ئەم ڕۆمـانە دەچێـتـە خـانەی ڕۆمـانی کۆمـەڵایەتییـەوە، بەهۆی ئەوەی کێـشـەیەکی کۆمـەڵگەی باسکردووە و تیـشکی خـسـتـۆتە سـەر و کـاریگەری و ڕەهەندەکـانی ئەو کـێـشـەیەی دیاری کـردووە، هەروەها ڕۆماننووس ڕای خۆشی بەرانبەر بەو کێشەیە خستۆتە ڕوو و ئەو کێشەیەی بەنەخۆشی ناوبردووە.

پەراوێزەکان:

١٧- سـابیـر ڕەشـیـد، ڕۆمـانی کـوردی، خوێندنەوە و پرسـیـار، بەشی یەکەم، دەزگای ئاراس - هەولێر ل١١٤

١٨- سـابیـر ڕەشـیـد، ڕۆمـانی کـوردی، خوێندنەوە و پرسـیـار، بەشی یەکەم، دەزگای ئاراس - هەولێر ل٢٢٠

١٩- ڕەنگدانەوەی ڕیالـیـزمی سـیـحـری، هەمـان سـەرچاوەی پێشوو ل١٤٩

٢٠- د. ڕانیا سـەمارە، ئەفسانە و ئەدەب، و: حوسێن سـابیر عەلی، چاپخانەی شەهاب - هەولێر ل٣٠

٢١- حوسێن سابیر عەلی، ڕەنگدانەوەی ڕیالیزمی سیحری لە ڕۆمانەکانی کاکە مەم بۆتانیدا، نامەی ماستەر ل٧٥

٢٢- عبدالله خمار، فن الكتابة تقنيات الوصف، اصدار خاص بالانترنت، الجزائر، ٢٠٠٥

٢٣- د. فازیل مەجید مەحموود، سروشت لە شیعری گۆران، چاپ و بەخشی سەردەم ت - سلێمانی٢٠٠٧ ل ١٥

٢٤- د. فاضل عبود التميمي، البناء السردي في شعر شێرکۆ بێکەس، چاپ و پەخشی سەردەم - سلێمانی٢٠٠٨ ل ١٢

٢٥- نەجم خالید ئەڵوەنی، بینای کات لە سێ نموونەی ڕۆمانی کوردیدا، چاپ و پەخشی سەردەم - سلێمانی٢٠٠٤ ل ٣٠٣

٢٦- دیوانی گۆران، بلاوکرنەدەوەی پانیز، چاپی دووەم ١٣٨٥ - تەهران . ل ١٤٤

٢٧- دیوانی گۆران، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و پەخشی چوارچرا، سلێمانی، ل١١٨

٢٨- عبدالله خمار، فن الكتابة تقنيات الوصف، اصدار خاص بالأنترنت، الجزائر،٢٠٠٥.

سەرچاوەکان:

* کتێب

(ا) کوردی:

١- دونامەی دێوەرەیەک، ڕۆمان، سەلاح عومەر، لەبلاوکراوەکانی مانگنامەی بەدرخان، ٢٠٠٣.

٢- ڕەنگدانەوەی ڕیالیزمی سیحری لە ڕۆمانەکانی کاکەمەم بۆتانیدا، حوسێن سابیر عەلی، نامەی ماستەر، ٢٠٠٨

٣- ڕۆمانی کوردی، سابیر ڕەشید، بەشی یەکەم، دەزگای ئاراس - هەولێر ,٢٠٠٧

٤- بینای کات لە سێ نموونەی ڕۆمانی کوردیدا، نەجم خالید ئەڵوەنی، چاپ و پەخشی سەردەم - سلێمانی، ٢٠٠٤

٥- ڕەگەزەکانی دراما لە شیعری کوردیدا، پەروین عەبدوڵلا، چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٨

٦- ئەفسانە و ئەدەب، د. ڕانیا سەمارە، و: حوسێن سابیر عەلی، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، ٢٠٠٨

٧- سروشت لە شیعری گۆران، د. فازیل مەجید مەحموود، چاپ و پەخشی سەردەم ت - سلێمانی ٢٠٠٧.

٨- دیوانی گۆران، بلاوکراوەی پانیز، چاپی دووەم،تەهران ١٣٨٥.

٩- دیوانی هێمن، چاپی یەکەم، سلێمانی، دەزگای چاپ و پەخشی چوارچرا.

١٠- د. شوکریە ڕەسووڵ، ئەدەبی کوردی و هونەرەکانی ئەدەب، مطابع التعليم العالي، اربيل، ١٩٨٩

١١- حوسێن عارف، چیرۆکی هونەری کوردی، دار الحرية للطباعة، بغداد، ١٩٧٧

١٢- پ. ی. د. هیمداد حوسێن، دەروازەیەک بۆ ڕەخنەی ئەدەبی کوردی ، دەزگای توێژینەوەو بلاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی خانی - دهۆک، چاپی یەکەم ، ٢٠٠٧.

(ب) عەرەبی:

١٣- البناء السردي في شعر شێرکۆ بێکەس، د. فاضل عبود التميمي، چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٨

١٤- عبدالله خمار، تقنيات الدراسة في الرواية، (١) الشخصية، اصدار خاص بالانترنيت، الجزائر، ٢٠٠٥

١٥- عبدالله خمار، فن الكتابة تقنيات الوصف، اصدار خاص بالانترنت، الجزائر،٢٠٠٥

* گۆڤار:

١٦- گۆڤاری ڕامان، ژمارە (١٤١) خولی سێیەم، ساڵی سێزدە، شوباتی، ٢٠٠٩

١٧- گۆڤاری ڕامان، خولی سێیەم، ساڵی دوازدە ژمارە (١٢٥) تشرینی یەکەمی ٢٠٠٧

١٨- گۆڤاری ڕامان، خولی سێیەم، ساڵی یازدە، ژمارە (١١٠) کانوونی یەکەمی ٢٠٠٦

١٩- گۆڤاری ئایندە، ژمارە (٧٤) ئەیلوولی ٢٠٠٧

٢٠- گۆڤاری کۆچ، ژمارە(٩) ی ساڵی ، ٢٠٠٨

٢١- گۆڤاری (پێشکەوتن) ژمارە (١٥٦)ی بەهاری ٢٠٠٩.